

UNS APUNTS SETCENTISTES ATRIBUÏTS AL ROSSELLONÈS JOSEP XAUPÍ SOBRE ORTOGRAFIA CATALANA, FRANCESA I LLATINA

ENRIC PRAT & PEP VILA

Repassant el savi llibre de Josep Maria Miquel i Vergés, *La filologia catalana en el període de la Decadència*,¹ ens vam fixar en aquesta notícia que apareix a la pàgina 103:

És també del segle XVIII *Ponctuation et orthographe catalane*, obra d'autor desconegut que es conserva manuscrita al final del *Doctrinale florum artis Notariæ*, de Marsillato, a la Biblioteca Nacional de França a París. Aquest treball, diu Elias de Molins, «està escrit en un català correcte».

La referència l'havia extreta Miquel i Vergés d'un article d'Antoni Elias de Molins.² Encuriosits, ens vam posar en contacte més endavant amb la secció de reserva de la Biblioteca Nacional de França i en vam demanar fotocòpia. Es tractava d'uns apunts manuscrits i sense foliar, amb el títol en francès però escrits en català, que figuren al final d'un exemplar d'aquesta obra de Stefano Marcilleti, impresa a Lió al segle XVI:

Doctrinale florum artis notarie seu formularium instrumentorum cum allegationibus utriusque juris canonici et civilis additis per magistrum Joannem de Gradibus utriusque juris professore, ut cognoscant artis hujus professores auctorem nostrum vera scripsisse: ideoque fideliter in instrumentis conficiendis ejus doctrinam imitantur. Lugduni. Apud Gilbertum de Villiers. 1521.³

Aquell volum havia pertangut a la biblioteca de l'eclesiàstic, erudit i historiador rossellonès Josep Xaupí (Perpinyà, 1688 – París, 1778). Al final del llibre, en una guarda, hi figura encolat el seu escut d'armes:

Josephi Xaupí – nobilibus Perpiniani civibus, canonici et archidiaconi in ecclesia Perpini-
anensi, Abbatis de Jau, Sacrae facultatis Parisiensis e regia societate doctoris et ab ineunte
anno 1765. V decani.

¹ J. M. MIQUEL I VERGÉS, *La filologia catalana en el període de la Decadència*, Barcelona: Crítica, 1989. Primera edició: ídem, «La filologia catalana en el període de la Decadència», *Revista de Catalunya*, 17 (1938); I, p. 63-80; II, p. 261-265; III, p. 429-451; IV, p. 641-672.

² ANTONIO ELÍAS DE MOLINS, «Gramáticas catalanas inéditas del siglo XVIII», *Revista Crítica de Historia y Literatura Españolas, Portuguesas e Hispano-americanas*, 6 (Madrid, 1901), p. 242.

³ La fitxa de la Bibliothèque Nationale de France és: «124-[3] f. Joseph Xaupí (1688-1778), ancien possesseur. RES-F-1528».

Per tant, malgrat no tenir-ne cap certesa ni cap més indici que la propietat del llibre dins el qual es trobaven, de moment l'única hipòtesi que podem fer és suposar que l'autor d'aquests apunts ortogràfics de mitjan segle XVIII fos Josep Xaupí, un clergue erudit rossellonès instal·lat a París però al qual interessos diversos mantenien vinculat al seu país natal, de qui la *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC) ens dona aquesta informació bàsica:

Doctorat en teologia a París, fou canonge de la catedral d'Elna i ardiaca de Vallespir (1724). Després fixà la seva residència a París, i des del 1764 fou degà de la facultat de teologia de París. Fruit de les seves investigacions sobre la història antiga del Rosselló foren les seves *Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelone...* (1763), les quals, corregides i augmentades foren publicades de nou el 1776.⁴

El treball més extens sobre Xaupí és l'article que li va dedicar el també eclesiàstic i historiador rossellonès Philippe Torreilles: «L'abbé Xaupí (1688-1778)».⁵ Torreilles («le plus remarquable des prêtres érudits du Roussillon de la fin du XIXe siècle et du début du XXe»),⁶ imagina així quin devia haver estat l'itinerari educatiu de Xaupí:

Alla-t-il d'abord aux petites écoles [*escoles parroquials*], puis au Collège des Jésuites, enfin à l'Université avant de prendre son doctorat en Sorbonne? Le certificat que lui décerna l'intendant, en 1724, porte seulement qu'il fit «ses études à Perpignan et à Paris»; mais comme ses parents étaient très liés avec Raymond de Trobat, qu'ils savaient les ordonnances de Carlier et de Laneuville sur ce point, qu'ils avaient pris carrément partie pour la domination nouvelle, le fait me paraît incontestable. Joseph dut apprendre dans une des petites écoles le français, au collège le latin, puis se rendre à Paris. «Je suis docteur en Sorbonne, le premier et le seul de ce pays qui aie fait des études à Paris, où j'ai été élevé dès mon enfance», dira-t-il lui-même en 1721.⁷

⁴ També es pot consultar l'article «Xaupí (Joseph - Jean - François - Raymond)», al *Dictionnaire de Biographies Roussillonnaises* de l'abbé Jean Capeille, que explica que l'11 d'abril del 1705, quan encara no havia estat ordenat capellà, «il fut pourvu par le roi de la riche commende de Saint-André de Jau, abbaye cistercienne située sur le versant de la montagne de Mosset», que l'any 1715 va ser l'escollit per les autoritats religioses i civils de la província perquè pronunciés l'oració fúnebre de Lluís XIV a la catedral de Sant Joan de Perpinyà i que «le 13 février 1716, il devint chanoine de la cathédrale d'Elne, et archidiacre du Vallespir, le 11 juillet 1724» (CAPEILLE, p. 678); «Xaupí avait fixé à Paris sa résidence habituelle. Grâce à des talents naturels qu'activait un travail constant et opiniâtre, grâce aux ressources pécuniaires dont il disposait, l'abbé de Jau put consacrer ses loisirs à la culture des belles-lettres. Ses douces vertus, sa bienfaisance, la sûreté de son commerce, le rendirent cher à ses nombreux amis, surtout à Mme Doublet de Bersan. C'est en tant que membre du cercle littéraire présidé par cette dame savante qu'il collabora aux *Nouvelles à la main*; cette publication a depuis donné naissance aux *Mémoires de Bachaumont*, en 30 volumes. Il fut aussi correspondant de l'Académie de Bordeaux. À ce titre, il édita dans cette ville, en 1751, une *Dissertation sur l'édifice de l'église primatiale de Saint-André de Bordeaux*, suivie d'une autre *Dissertation sur l'élection à l'archevêché de Bordeaux, en 1529, de Gabriel de Gramont*» (ibid.).

⁵ Philippe TORREILLES, «L'abbé Xaupí», *Bulletin de la Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales*, 52 (1911), p. 95-153. Sobre els seus antecedents familiars, vegeu: Ramon SALA, «Els Xaupí una família de catalans afrancesats», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 12/28 (1997), p. 701-707 (número dedicat a «Catalunya Nord (segles XV-XIX)», coord. per Núria Sales).

⁶ Mathias DELCOR, «Les prêtres érudits du Roussillon au XIXe et XXe siècles», *Revue d'histoire de l'Église de France*, 186 (1985), p. 25-46. Encara no posem cap monografia de conjunt sobre l'aportació dels filòlegs rossellonesos a l'estudi de la llengua catalana; vegeu-ne panoràmiques parcials a: Pep VILA, «L'estudi de la llengua i la literatura catalanes al Rosselló al segle XIX: balanç i estat de la qüestió», *Anuari Verdaguer*, 18 (2010), p. 253-292, i Pep VILA, «Inventari aproximatiu a l'obra filològica catalana d'erudits i escriptors rossellonesos (segle XIX)», *Vademècum* (5 desembre 2017) <<https://mariatoldra.com/2017/12/05/inventari-aproximatiu-a-lobra-filologica-catalana-derudits-i-escriptors-rossellonesos-segle-xix/>>.

⁷ TORREILLES, p. 110-111.

El mateix Xaupí es presenta d'aquesta manera, explicant quins són els seus mèrits personals i els que es deriven dels seus antecedents familiars de fidelitat a la nova monarquia, tots els quals el situen per damunt dels seus conterrànies i en contrast amb ells, i el fan més digne de confiança per als interessos de la corona:

Je suis fils d'un citoyen noble de Perpignan et d'une famille tres affectionnée au service du roi, écrivait-il le 8 janvier 1721 au ministre des affaires étrangères. Je suis docteur de Sorbonne, le premier et le seul de ce pays qui ait fait les études à Paris, où j'ai été élevé dès mon enfance. J'ai pris dans cette capitale les sentiments d'un bon français et la connaissance des lois du royaume; tout cela, Monsieur, mérite quelque attention dans ce pays conquis, où les gens ont pour l'ordinaire quelque reste d'affection pour les dominations sous lesquelles ils étaient auparavant et un attachement aveugle aux doctrines ultramontaines contraires à nos libertés.⁸

Consegüentment, ben aviat, des de París, Xaupí es va afanyar a obtenir en el seu país natal les prebendes a les quals es considerava mereixedor:

Aussi, dès qu'il eût été ordonné prêtre par le cardinal de Noailles, le 23 décembre 1713, le jeune docteur rêva-t-il d'une prébende en Roussillon. Il dut l'attendre trois ans encore. À la Sorbonne, il avait été copieusement nourri des doctrines gallicanes, et, parmi les privilèges royaux, il avait remarqué entre tous le droit de joyeux avènement. Le roi, en vertu de ce droit, pouvait nommer aux premiers canonicats qui vacaient l'année même de son avènement au trône. Xaupí profita de la mort de Louis XIV, pour obtenir de son successeur, le 13 février 1716, un brevet pour la première chanoinie qui viendrait à vacquer au chapitre de la cathédrale de Perpignan, et, muni de ce brevet, il regagna le logis paternel.⁹

Però quan es va produir la primera vacant, l'any 1716, el capítol de canonges d'Elna es va negar a reconèixer el *brevet* de Xaupí, perquè el canonge al qual pretenia substituir havia mort en un dels vuit mesos de l'any en què el nomenament d'un successor corresponia al papa i no pas al rei.¹⁰ Xaupí els va acusar immediatament «de tendances espagnoles et ultramontaines» i ells es van trobar havent-se de defensar de nodrir sentiments de desafecció respecte a la nova monarquia.¹¹ El consell reial va donar la raó a Xaupí, que va poder prendre possessió de la canongia vacant. Anys més tard (1724) es tornaria a produir un episodi d'enfrontament amb els canonges quan Xaupí pretenia la successió a l'arxidiaconat del Vallespir, que finalment també li va ser concedit. L'any 1735 va al·legar malaltia per a obtenir un coadjutor i l'any 1765 va renunciar a l'arxidiaconat per a poder establir-se definitivament a París. Però, «dans l'intervalle, une nouvelle ambition l'avait pris, tout aussi tenace que les précédentes: le théologien avait fait place à l'historien des bourgeois nobles de Perpignan».¹²

⁸ *Ibid.*, p. 126.

⁹ *Ibid.*, p. 112.

¹⁰ «Un chanoine, l'abbé Étienne Simon, étant mort en avril 1716, et le mois étant papal, il advint que le pape fut spécialement lésé. L'abbé Xaupí n'en eut cure. Le soir même du décès, quelques heures avant, s'il faut en croire le chapitre, celui-ci signifia au régent le brevet royal qu'il avait en poche depuis le 13 février. Les chanoines, assemblés le lendemain, en prirent connaissance "avec tout le respect dû à Sa Majesté", rappellèrent les termes de l'Indult de 1668, déclarèrent que le mois d'avril était réserve papale et refusèrent d'installer l'abbé Xaupí» (*ibid.*, p. 114).

¹¹ Els canonges resumeixen així la posició radicalment gallicanista que es desprenia de les pretensions de Xaupí: «Si on en croit le sieur Xaupí il faudroit abolir entièrement l'ancien droit du Roussillon avec tous ses usages, pour y substituer le droit et les usages de France, parce que cette province a été incorporée à la Couronne» (*ibid.*, p. 122).

¹² *Ibid.*, p. 128.

Encara que potser no li produís tanta satisfacció com el seu domini del francès i el doctorat a París, dels seus orígens i de la seva infància n'havia d'haver tret també de manera natural un coneixement familiar i ambiental del català encara gairebé universalment parlat al Rosselló. Va tenir ocasió de treure'n profit i d'aprofundir-lo i ampliar-lo a la llengua escrita quan es va embarcar de manera apassionada en l'empresa de defensar amb arguments històrics i jurídics el dret dels burgesos de matrícula¹³ de Perpinyà de ser considerats integrants de ple dret de la noblesa, per a la qual va haver de visitar Barcelona, residir-hi durant l'any 1740, i consultar i estudiar nombrosos documents en llatí, català i castellà. Després, encara va continuar treballant als arxius de París i demanant informacions a Roma...

Tout en se livrant aux études de la théologie et de la littérature, l'abbé Xaupi ne dédaignait pas, comme on le voit, les sciences archéologiques et paléographiques. Sa charge de commissaire à Paris des bourgeois honorés allait le lancer dans la voie des recherches sur l'histoire du Roussillon. Il prit à cœur son rôle de champion de la cause des citoyens immatriculés. S'étant rendu compte des conditions nécessaires à la défense de sa théorie, il s'adonna sans relâche à un travail pénible. Étude du droit féodal et de l'histoire du moyen âge, connaissance des auteurs de diverses nations qui ont écrit sur la noblesse, intelligence des langues espagnole et catalane, discussion des lois et usages de la principauté de Catalogne, vérification des titres originaux déposés dans les différentes archives de Barcelone, pour avoir des notions locales sur tous ces objets, Xaupi ne négligea aucun de ces auxiliaires indispensables pour donner à l'ouvrage qu'il préparait une valeur décisive. En 1763, parurent enfin à Paris les *Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelone, connus sous le nom de citoyens honorés*, en 1 vol. in-12, par l'abbé Xaupi.¹⁴

Finalment, la documentació arplegada li havia permès arribar, tal i com pretenia, a aquesta conclusió triomfal: «En un mot, si les citoyens de Perpignan ne sont pas nobles, il n'y a plus de vrais nobles sur la terre».¹⁵

Podria ser que fos en relació amb aquelles recerques que va deixar escrits aquests apunts sobre aspectes d'ortografia catalana, francesa i llatina que de moment li hem d'atribuir.¹⁶ No sabem si, fos qui en fos l'autor, eren anotacions d'ús personal, cosa que ens

¹³ «El mateix any [1599], els burgesos honrats de Perpinyà, en mèrit a la defensa de la vila contra els francesos (1597), obtingueren també la categoria de cavallers i esdevingueren de dret membres de la confraria de Sant Jordi de Perpinyà, de l'estament militar, on ja des del 1573 havien intentat d'entrar (cosa que aconseguiren entre el 1573 i 1580). [...] Amb la incorporació del Rosselló a França (1659) i la gradual introducció del francès en els escrits oficials, hom traduí el terme per *bourgeois honorable* (1700), terme difícilment acceptat, perquè perdia el sentit de noblesa que tenia el català, i fou substituït pel de *citoyen noble*. Esdevingué, sobretot al s. XVIII, una classe tancada, de matrícula tancada i que només s'incrementava per rescripte» (GEC).

¹⁴ CAPEILLE, p. 678.

¹⁵ TORREILLES, p. 133. «L'ouvrage de Xaupi eut un retentissement considérable en Roussillon», afirma Torreilles, que n'explica algunes repercussions a les pàgines 133-135 del seu treball. Tanmateix, l'any 1777 es publicaria un contraatac en tota regla: *Mémoire pour l'ordre des avocats de Perpignan, contenant l'entière réfutation des Recherches de M. l'abbé Xaupi, sur la prétendue noblesse des Bourgeois majeurs de Perpignan et de Barcelone*: par M. François FOSSA, bâtonnier de l'Ordre et professeur doyen de la Faculté des Droits de Perpignan (*ibid.*, p. 136). Uns pocs anys més tard, com diu Torreilles, la Revolució Francesa faria que tant els esforços i els arguments de Xaupí com els de Fossa esdevinguessin vans.

¹⁶ Aprofitem per a recordar que a la Biblioteca Episcopal de Barcelona és conserva manuscrit un *Diccionari català* de la darrer part del segle XVIII, escrit o compilat per un eclesiàstic relacionat amb el Rosselló. Aquest diccionari, que era en poder de Guillem Agel, fou descrit per Antoni GRIERA a «Un "Diccionari Català" d'autor desconegut» (*Estudis Romànics*, 2 [1917], p. 116-175), i ressenyat per Germà COLÓN i Amadeu J. SOBERANAS a *Panorama de la lexicografia catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985

semblaria poc probable, o si havien de fer servei a algú altre. El seu treball acaba amb una relació de «lletres vellas» acarades amb les formes predominants en el seu temps («lletres modernas»); això fa pensar que el tractat anava dirigit a algú que havia de consultar papers antics: documentació històrica i jurídica, probablement. Ja resulta prou sorprenent que, amb l'excepció del títol, aquests apunts siguin en català, però el fet que continguin explicacions ben bàsiques sobre la pronunciació del francès permet suposar que es preveia un lector que no havia estat educat en aquesta llengua; en canvi, s'hi pressuposa un cert coneixement del llatí. D'altra banda, l'origen nord-català del manuscrit es fa notar perquè, en contrast amb els textos anàlegs fins ara coneguts, no s'hi fa cap referència al castellà, però sí al francès.

Aquest treball, del qual Elias de Molins deia que «està escrit en un català correcte», sembla fet per algú que es mantenia plenament en contacte amb els hàbits d'escriptura més usats al Principat a la seva època. Les anotacions sobre el llatí contenen, abreviades, regles d'escriptura de les que anaven passant d'un manual a l'altre, però en canvi no sabem si podia conèixer tractats d'ortografia catalana escrits en el seu temps, que no són pas gaires, i encara menys havent de descomptar els que van restar inèdits, com ara la *Grammatica cathalana* (1743) de Josep Ullastra.

El primer tractat d'ortografia catalana conegut fins ara va aparèixer gairebé simultàniament en dos diccionaris destinats a l'ensenyament del llatí, el *Fons verborum, et phrasium ad iuventutem latinitate imbuendam, ex thesaurus variis derivatus*, d'Antoni Font (1637) i el *Thesaurus verborum ac phrasium ex thesauro Bartholomæi Bravi* de Pere Torra (1640).¹⁷

Segons Segarra, Torra copia sovint literalment de Font, però des d'una posició menys influïda pels tractadistes reformistes castellans (principalment Nebrija) i per tant més fidel a la tradició ortogràfica pròpia del català. Aquesta és una de les poques lectures sobre aquest tema que seria possible atribuir a l'autor del nostre tractat, ja que «del *Diccionari* de Pere Torra se'n van fer 10 edicions i una reimpressió entre 1640 i 1757 (Veny)».¹⁸

Podem afirmar que entre el «De l'Ortografia en Romans» d'Antoni Font i els estudis ortogràfics de Carles Ros escrits en la primera meitat del segle XVIII no es va escriure cap altre tractat sobre ortografia catalana.¹⁹

Dins Catalunya, i pel que fa a la dedicació a l'ortografia catalana, cal esmentar en primer terme les figures capdavanteres de Pere Màrtir Anglès i de Josep Ullastra, que escrigueren els seus tractats ortogràfics o gramaticals a finals de la primera meitat del segle XVIII, i la més tardana de Joan Petit i Aguilar, la gramàtica del qual, si bé fou iniciada a finals del set-cents (1796), no fou acabada fins després de la mort de Josep Pau Ballot (1823), i en segon terme la incipient labor de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona a la darrereria d'aquella centúria.²⁰

Farem un inventari dels principals trets gràfics que presenta el tractat que comentem:

a) Hi ha poques confusions entre les vocals àtones, *a/e* (*acceptan* 'excepten', *accepto* 'excepte', *acceptats* 'exceptats', *alegancia*, *altrement*, *deurie* 'deuria', *mara*

[Biblioteca Universitària], p. 117-118), que consideren que «va limitar-se a espigolar —pel que hem pogut comprovar— el *Gazophylacium* de Lacavalleria, del qual transcriu frases catalanes i, rarament, la traducció llatina», però creiem que mereixeria un estudi més detallat.

¹⁷ SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, p. 38.

¹⁸ *Ibid.*, p. 388, nota 47.

¹⁹ *Ibid.*, p. 51.

²⁰ *Ibid.*, p. 80.

‘mares, solatge’) i *o/u* (*claudatur, suviny* ‘soviny, sovint’, *sopi/supi* ‘supí’, *pronuncia* — en dos casos, per influència francesa; habitualment escriu *pronuncia*). Fa acabar la desinència verbal de tercera persona del plural en *-an* (*començan, podan, posan, uneyxan; doblan*, però també *doblen*) i els plurals habitualment en *-as* (*cosas contrarias, las, ditas, juntas*), amb certes excepcions (*antes, altres, aleshores, simples vocables*).

b) Propugna diferenciar entre *i* i *u* vocals i *j* i *v* consonants, però encara alterna *u* i *v* quan són la lletra inicial d’una paraula (*vnir, vltim, vsa, vsam, un, una, usam*, etc.).

c) Considera que la *ç* ha esdevingut merament optativa (l’usa a: *força, començan, dolç, esperança*, però escriu també *dols, esperansa i romans* ‘romanç’). Només hi ha dos casos de *ss*: *dessobre i asso* ‘açò’. Escriu *falcificada* per *falsificada* i tant *suspensió* com *suspensió*.

d) No oblida mai la *r* final dels infinitius (ni tan sols en un cas com *escriurer*, com es feia en aquella època) ni la *t* en el grup *-nt* en posició final (*interrogant, punt*, etc.; *tant, quant* ‘quan’).

e) Fa servir la *i* grega en la conjunció copulativa (*y*), el dígraf *ny* (mai *ñ*, *ñy* o *gn*), i en els diftongs decreixents (des del punt de vista de la grafia) *ay* (*ayguas, bayxam*) i *ey* (*deyxam, serveyx, mateyx, coneixer*).

f) Classifica els usos de la lletra *h* en tres grups: 1. etimològiques («per adorno», en diu, perquè són mudes i per tant serien prescindibles): *home, hi*, etc. (l’omet a l’infinitiu *aver*, probablement per influència francesa, però en canvi escriu *hi ha i han*); 2. en els hiats («entre dos vocals»): *raho* ‘raó’, *prohisme, ahont*; 3. en la terminació *-ch* («en la fi del mot apres de la lletra *c*»): *lloch, grechs, llarchs*; 4. i a més la fa servir generalment en el grup *th*: *orthografia, cathalá, cathalána, catalána, catalans*.

g) No confon *b* i *v* (l’única excepció és la paraula *advervis*).

h) La *l* palatal sempre l’escriu *ll* (*llenguatge, llicors, admiravellam, titlla*) i per a la *ela* geminada alterna aquestes grafies: *ll* i *l_l* (*sillaba, excellencia, infallible, infal_lible, sol_lícit*).

i) Assenyala amb accent agut (que anomena «punt llarg», «titlla llarga» o «vírgula llarga») alguns mots aguts acabats en vocal (*amortisació, cathalá, divisió, rahó, suspensió, pronúncia, unió*, etc. —al costat de *conjuncio, oracio, construccio, conclusio, raho, atencio, declinacio, tambe*, etc.), alguns mots plans acabats en vocal (*cathalána, catalána, llatína, interrôga, senyóra, senyoréja, francésa*), i, només en dos casos, la terminació *-és* (*demés, francés* —però també escriu *apres* ‘après’, *despres* ‘després’, *suspes* ‘suspès’) i en un, *-ám* (*vsám*). I també accentua, com es feia encara durant tot el segle XIX, la preposició *á* i les conjuncions *é* (variant de *y*) i *ó*. Entre els seus exemples hi ha dos casos de passats simples en què usa l’accent circumflex: *dividî, escolpî*.

j) Generalment no apostrofa: *al vltim, del utero, de admiracio, de ordinari, de un mot, han de anar, se acostuma, se enclou, se escriu, se interroga, se uneyxan, se vsa, se han de escriurer, se’n acceptan* ‘se n’excepten’, *la admiració, la apostrofa, lo origen, lo equivoc, lo vltim*. Però ho fa en les combinacions de pronom, o de preposició i demostratiu o article, o de conjunció i pronom, encara que de tres maneres diferents: a) «l’apostrofa se posa al lloch de la divisió que serveix per tot; exemple: *que’m, no’m, se’n, d’est, s’es*»; b) «se n’excepten alguns mots, los quals s’uneixen sens divisió, posant l’apostrofa a l’últim mot: *queu’s, nou’s, seu’s*»; i c) al final del mot resultant de la fusió: *non’, ques’*. I a més hi ha un cas particular: *vostre’xcellencia*.

k) Hi trobem aquests tres casos d’unió entre verb i pronom: *denotar_la, valer_nos, pronunciarse*.

l) L’article determinat masculí és *lo*, però també hi trobem un cas de *el* (escrit *al*: «deyxa suspes al sentit» ‘deixa suspès el sentit’); i els femenins, *la* i *las*. Posa exemples

d'articles apostrofats (*l'home, l'adversari*), però ell mateix gairebé no n'usa (*d'un mot, d'un vocable*, al costat de *de un mot*).

m) De la coma en diu *vírgula* i del punt i coma, *punt i vírgula*. Fa servir la coma després de la conjunció *i* i abans dels relatius.

n) Hi ha uns pocs trets on es manifesta la influència de la llengua francesa: *aver*, *pronuncia* (al costat de l'habitual *pronuncia*), l'escriptura de consonants dobles (*opportunitat, oposició, diferenciar*), *saber* 'a saber'; "vírgula llarga á dos puntos".

o) Hi trobem un mot que, encara que a l'Edat mitjana devia tenir més abast, identifiquem amb els parlars nord-catalans: *sovin*y (escrit *suvin*y).

El text que transcrivim consta d'aquests apartats: **0.** Títol: «Ponctuation et orthographe catalane». **1.** «Senyals de la puntuació» (f. 1-2). **2.** «Orthographia cathalána» (2v-3); **3.** «Orthographia Francésa» (3-4). **4.** «Orthographia llatína» (4v). **5.** «Abecedari de lletres vellas» (5-6).

El presentem en dues versions:

A) TRANSCRIPCIÓ LITERAL

En aquesta transcripció literal del manuscrit, en reproduïm l'accentuació, l'ús de majúscules o minúscules, la puntuació, la distinció entre *u* i *v* i entre *s* i *ʃ*, aspectes que poden donar informació sobre els criteris descrits o adoptats per l'autor d'aquests apunts, encara que tractant-se d'un text manuscrit d'ús particular i probablement sense cap voluntat de publicació, no se li pot demanar, i certament no hi trobarem, una gran consistència entre els criteris promulgats i els que s'apliquen en el mateix text. Només hi hem afegit l'ús de la lletra cursiva.

[f. 0]

Ponctuation et orthographe catalane²¹

[f. 1]

Senyals²² **de la puntuació**

- , virgula.
- ; punt ab virgula.
- : dos punts.
- . punt final.
- ? punt interrogant.
- ! punt de admiracio.
- ^ ' punts llarchs.
- () parentesis y claudatur.
- .. dieresis.
- ' apostrofa.
- = divisió, y unió.

²¹ Pàgina que conté només el títol en francès, i que no numerem. La lletra creiem que és diferent de la de la resta del manuscrit, i potser també és significatiu que escrigui *orthographe* (fr. *orthographe*) i *catalane*, paraules que en català apareixen amb *th*: *orthographia/orthografia* i *cathalána* (però en aquest segon cas *th* alterna amb *t*).

²² La lletra *y* sempre és *y* en el manuscrit.

la virgula²³ se posa antes dels relatius, y de la conjuncio &²⁴ y a la fi de cada oracio, o despres de la construccio de cada verb.

lo punt ab virgula se posa ahont feria poch la fola virgula, y desmesiat los dos punts, y tambe se posa per dividir cosas contrarias, com *cargar, descargar*,²⁵ *alegrar, entristir, amar, des-amar*.

los dos punts se posan per dividir las parts prin=cipals²⁶ de la raho, ahont apar que se fa alguna pausa, y suspensió.

lo punt final se posa á la conclusio de la raho, y²⁷ no deya suspes al²⁸ fentit de la fentencia.

[f. 1v]

lo punt interrogant se posa sempre que se interróga á algu.

de la admiracio vsam quant nos admaravellam.

dels dos semicercles de la parentesis usam dins de la qual se enclou alguna cosa que no imper=fecciona²⁹ la seguida de la rahó.

de la dieresis vsam quant se segueixan dos vocals que cada una fa la fillaba, y fens dita dieresis non' farien fino una fillaba, exemple;³⁰ *aër*,³¹ *disso=lüi*,³² *moïen*, *veüen*, *boïen*, *diüen*, *veüe*.³³

de la apostrofa vsam quant deyxam alguna lletra per mes gracia de dos mots consecutius. exemple; *l'hòme, l'adversari, c'est, no'm. que'm. nou's*.³⁴

de la divisió vsam quant á la fi de la linia di=vidint³⁵ lo mot, la qual se posa antes de conso=nant,³⁶ y entre dos consonants accepto quant ditas consonants han de anar juntas. exemple; *dis=cordia*, *op=portunitat*, *juc=ció*, *re=ctus*,³⁷ *ve-ftis*,³⁸ *de_fta*,³⁹ tambe se vsa de la dita

²³ *virgula*: la vírgula és una «ratlleta curta i prima; coma (signe de puntuació); [...] pres del llatí *vīrgŭla* 'barreta'» (*Diccionari Català-Valencià-Balear* [DCVB]). Aquí designa una coma, però en altres casos anomena així també l'accent agut («vírgula llarga») i l'apòstrof («vírgula de divisió»).

²⁴ És a dir, la conjunció y, aquí representada per la lligadura d'origen llatí & (*et*).

²⁵ És possible que el manuscrit deixi un espai en blanc abans dels signes de punt i coma i de dos punts (que són els únics signes «dobles» que hi apareixen realment usats), com es fa encara en francès i com es feia aleshores també en català en els texts impresos, però la imprecisió de la lletra manuscrita no permet d'assegurar-ho en tots els casos (moltes vegades les comes també estan prou separades de la paraula anterior) i per tant no hem reproduït aquest tret en la transcripció.

²⁶ Paraula dividida entre dues ratlles. Per la informació que poguéssim aportar sobre els criteris de partició sil·làbica, reproduïm aquest tret del manuscrit, amb el signe de divisió que s'hi utilitza en cada cas.

²⁷ y: en la reproducció digital amb què hem treballat aquesta paraula no s'arriba a poder llegir a l'extrem esquerre de la ratlla, però creiem que es pot deduir la seva presència per l'espai deixat en blanc abans de la paraula que ve a continuació, *no*.

²⁸ *al*: 'el'.

²⁹ Paraula dividida entre dues ratlles.

³⁰ Com veiem, usa el punt i coma per a presentar els exemples, on avui fariem servir els dos punts.

³¹ *aër*: l'ús de la dièresi en aquest cas per a indicar hiat correspon al que en feia el francès (que l'anomena *tréma*) antigament en casos com *aëré*, *aërien*, *poëme*, *poëte* i *poësie* (i encara avui dia en d'altres: *Noël*, *Raphaël*, etc.).

³² Paraula dividida entre dues ratlles.

³³ No entenem per què abans ha escrit *veüen* i ara *veüe*, ni a quin mot correspon el segon, si és que no és tan sols una repetició del primer.

³⁴ Sembla com si en aquesta relació coma i punt fossin intercanviables per a l'autor del manuscrit.

³⁵ Paraula dividida entre dues ratlles.

³⁶ Paraula dividida entre dues ratlles.

³⁷ Paraula dividida a final de ratlla.

³⁸ *ve-ftis*: com que escriu f en comptes de f, aquesta paraula i la següent (*de-fta*) són els dos casos en què la s llarga manuscrita es distingeix més clarament de la curta, malgrat que habitualment no usi f sinó s davant de consonant.

³⁹ Reproduïm els diferents signes amb què indica la partició dels mots (=, -, , _), malgrat que no sabem si responen a cap diferència significativa per a l'autor.

divisió per unir dos mots que non' fan fino un: *cor-pus*, *Jesus-christus*; *sol_licit*. tambe hi ha una virgola ques' posa antes y des=pres⁴⁰ de un mot per cortesia, respecte, ó atencio.

[f. 2]

exemple; *mon Deu*, *senyor*, *senyóra*, *vostre magestat*, *vostre'xcellencia*.

tambe hi ha una titlla llarga ques' posa per marcar los advervis llatins, y per las fillabas llargas en romans. exemple:⁴¹ *bené*, *malé*, *pronunciá*, *senyoréja*.

tambe titlla llarga se acostuma posar en lo romans dessobre de las conjuccions⁴² *ó*, *é*, y *á*. exemple: *Jo ó mon pare*; *es cert é infallible*; *á mon pare*, *á ma mare*.

tambe hi ha altre virgula llarga á⁴³ dos puntas que se posa per differenciar los ablatius fin=gulars⁴⁴ dels noms de la primera declinacio, y tambe se posa en romans dessobre de la lletra, *i*, per denotar_la⁴⁵ llarga. exemple: *musá*, *damá*, *culpá*, *dividí*, *escolpí*.

quant dos mots se uneyxan en un per la virgu=la⁴⁶ de divisió⁴⁷ y en lo vltim un⁴⁸ mot hi deurie aver una apostrofa, en tal cas la apostrofa se posa al lloch de la divisió que serveyx per tot, exemple: *que'm. no'm. se'n. d'est. f'es.* se'n acceptan⁴⁹ alguns mots los quals se uneyxan sens di=vîo⁵⁰ posant la apostrofa al vltim mot: *queu's. nou's. feu's.*

[f. 2v]

Orthographia cathalána

De la lletra, *h*, vsam per adorno, ó altrement tambe. En lo llenguatge cathalá la lletra, *h*, te lloch entre dos vocals, y en la fi del mot apres de la lletra, *C*, emple:⁵¹ *prohisme*, *crech*, *home*.

antes de la lletra, *i*, posam la lletra, *C*, y no la lletra, *t*, ememple⁵² *suspensió*,⁵³ *amortisació*; emperó⁵⁴ en los verbals que bayxan de verbs que fan lo lupi en *sum*, aleshores en lloch de la lletra, *C*, vsam de la lletra, *S*, exemple: *suspensió*.

los compostos doblen la primera lletra del simple casi tots. exemple: *opposició*.

los vocables cathalans sempre se començan per la lletra, *e*, exemple: *estudi*.

antes de vocables que començan per, *i*, vsám de la conjuncció, *é*, y no, *y*, exempla:⁵⁵ *es cert é infallible é infal_lible*.⁵⁶

⁴⁰ Paraula partida entre dues ratlles.

⁴¹ A partir d'ara també fa servir els dos punts per a introduir exemples, en comptes de punt i coma.

⁴² *conjuccions*: sic, possiblement és un lapsus per *conjuncions*.

⁴³ *á*: 'de' (calc del fr. *à*).

⁴⁴ Paraula dividida entre dues ratlles.

⁴⁵ *denotar_la*: sic en el manuscrit, amb el guionet a l'altura d'un punt, tret que reproduïm, tot i que no podem assegurar que sigui una diferència que l'autor del manuscrit considerés significativa respecte del guió a l'altura habitual. Més endavant hi trobarem *valer_nos* i *pronunciarse*.

⁴⁶ Paraula dividida entre dues ratlles.

⁴⁷ *la virgula de divisió*: ara es refereix a l'apòstrof, com veiem pels exemples.

⁴⁸ En el manuscrit, *lo vltim* ha estat ratllat i substituït per *un* a l'interlineat superior.

⁴⁹ *se'n acceptan*: enteneu 'se n'excepten'.

⁵⁰ *di=vîo*: abreviatura per *divisió*; mot partit entre dues ratlles.

⁵¹ *emple*: per *exemple* (encara que també podria correspondre a l'estranya variant *ememple* que apareixerà a continuació).

⁵² *ememple*: sic; variant de *exemple* o simple lapsus d'escriptura?

⁵³ *suspensió*: aquest mot va ser ratllat, potser perquè va veure que és un exemple equivocat, ja que en aquest cas el so grafiat amb *c* no ve d'una *t* llatina. Però en el manuscrit trobem escrit tant *suspensió* (f. 1) com *suspensió* (f. 2v).

⁵⁴ *emperó*: no podem assegurar que es tracti d'un accent, amb prou feines és un simple punt com els de les *i*. Més endavant (f. 3v), hi trobarem *empero*.

⁵⁵ *exempla*: sic, sense abreviar i ara amb *a* final.

⁵⁶ *infal_lible*: però en el manuscrit el guionet va l'altura d'un punt.

usam de la, e, per llevar lo equivoch d'un mot.⁵⁷ En la llengua catalana vsám de la lletra, E, per llevar lo equivoch d'un vocable tant al llingual, com al prural,⁵⁸ exemple: lo vocable *mare*, significa la qui conceb, y *mará*, lo tel ques posa demont⁵⁹ dels llicors, vins ó ayguas; y los organos del utero de la dona & c.

Tenim llibertat de valer_nos⁶⁰ de la, Ç, trencada en lloch de la, S. em̃ple:⁶¹ *dols*, *dolç*. *esperansa*, *esperança*, que es la mateyxa pronunciació.

ge, *gi*, es lo mateyx de *Je*, *Ji*. y *fa*, *fe*, *fi*, *fo*, *fu*

[f. 3]

avegadas tambe es lo mateyx de *ça*, *ze*, *zi*, *zo*, *zu*. *Pha*, *Phe*, *phi*, *pho*, *phu*. *fa*, *fe* *fi* *fo* *fu*.

En tots los llenguatges

antes de *b*, *p*, *m*, en tots los llenguatges sempre se posa la lletra, *m*, y no la, *n*.

estas dos lletres, *v*, *j*, son consonants, y estas dos *u*, *i*, son vocals en tots los llenguatges.

en la fi del mot se posa la, *S*, petita, y la gran antes de vocal en tots los llenguatges: *servitus*.

Orthografia Francésa

<i>oy</i>	se pronuncia	<i>oé</i> .
<i>oi</i> ⁶²	...	<i>oé. é</i> .
<i>on</i>	...	<i>un. on</i> .
<i>om</i>	...	<i>um. om</i> .
<i>ai</i>	...	<i>é</i> .
<i>ei</i>	...	<i>é</i> .
<i>ou</i>	...	<i>u. feca</i>
<i>u</i>	...	<i>u. falcificada</i>
<i>eu</i>	...	<i>u. falcificada</i>
<i>oeu</i>	...	<i>u. falcificada</i>
<i>ieu</i>	...	<i>u. falcificada</i>

[f. 3v]

<i>au</i>	...	<i>ou. o</i> .
<i>eau</i>	...	<i>ou. o</i> .
<i>in</i>	...	<i>en</i> .
<i>ien</i>	...	<i>en</i> .
<i>im</i>	...	<i>em</i> .
<i>en</i>	...	<i>an</i> .
<i>em</i>	...	<i>am</i> .
<i>an</i>	...	<i>an</i> .
<i>am</i>	...	<i>am</i> .

gna, *gne*, *gni*, *gno*, *gnu* se pronuncian *nya*, *nye*, *nyi*, *nyo*, *nyu*.

⁵⁷ Davant d'aquesta frase hi ha un signe de crida que remet al f. 4a, on hi ha el text que hem copiat a continuació, fins a «& c».

⁵⁸ *prural*: sic, error (o vulgarisme?) per *plural*.

⁵⁹ *demont*: 'damunt' (*demont* i *damont* són formes atestades a les *Vides de sants rosselloneses*, DCVB). Encara que en l'estat actual del marge dret no s'arriba a veure-hi la *t*, fem confiança en el nostre manuscrit, que no l'oblida mai en el grup -nt a final de paraula.

⁶⁰ *valer_nos*: sic en el manuscrit.

⁶¹ *em̃ple*: per *exemple* (o *ememple*?).

⁶² *oi*: variant gràfica de l'anterior; per què, doncs, li atribueix a més de la pronunciació *oé* [wɛ], una pronunciació *é*?

Diftongo *us*. a la fi del mot se escriu: *ux. ceux, aux, maux, jaloux, deux, doux, beaux, feaux*,⁶³ y asso quant la *u* es falcificada. empero quant la *u* es feca á la fi del mot se pronuncia ab la lletra *S* se escriu: *us. plus*.⁶⁴ *venus* & c.

La fillaba, *es*, breu de la fi del mot se escriu: *es*. empero dita fillaba, *es*, llarga de la fi del mot se escriu: *ez*. ó be *és*, ab una titlla.

La fillaba, *e*, de la fi del mot no se pronuncia del tot, fino mitg menjada.

adverteyx que uns posan la lletra *x*. altres la lletra *S*. despres de las fillabas *eu. ou. au. ean*. a la fi del mot, ab que no sen' pot donar recgla certa. la lletra *z*. se posa per donar mes força al mot quant la *S*. no abastaria.⁶⁵

[f. 4]

Las lletras consonants de la fi del mot molt fuviny deyxan de pronunciarse per elegancia, faber: ó la vltima, ó la penultima consonant.

tambe se acostuma deyxar de pronunciar la vltima fillaba⁶⁶ per elegancia.

La titlla llarga de dos cuas fer=veyx⁶⁷ en llenguatge francés per menjar una lletra, y de ordinari és la lletra, *S*, exemples: *être*, en lloch de *estre*, *plûtôt*, en lloch de *plustost*. & c. *requête* en lloch de *requeste*. *écrire*, en lloch de *escrire* & c.

La lectura es la demés ensenyança: fidel.

[f. 4v]

4. Orthographia Llatína

en los accapites se posa lletra majuscula.⁶⁸ y despres del punt final, y á tot nom propri se escriu al principi ab lletra majuscula: y asso en tot llenguatge.

ninguna paraula llatina se acaba en, *n*, fino en *m*. acceptats⁶⁹ los noms en, *en*. y estos 8, *an, en, in, forsan, non, quin, tamen*, ab los com=posts,⁷⁰ porque los noms en *an, in, on*, son grechs. y los de esta, y, grega. ninguna paraula llatina se acaba en *d*, sino en, *t*: acceptats⁷¹ *ad, apud, fed, id, istud, illud, aliud, quid, quod*, ab los compostos.

los derivatius, y compostos guardan la es=criptura⁷² dels simples, y primitius. doblan la vltima consonant de la ~~dicció~~ dicció, exemple: *remitto, affero, oppono; mitto, fero, pono*.

per tres vias y rahons se podan coneyxer los vocables que se han de escriurer ab, *C*, o ab, *S*, *t*, antes de dos vocals: mirant la segona persona singular del indicatiu del verb; y lo vocatiu en los noms propis, en *ius*; y lo origen de hont derivan, com lo sopi⁷³ del verb.

⁶³ *feaux*: es tracta de *féaux*, el plural de *féal* 'fidel, lleial'.

⁶⁴ *plus*: entre aquest mot i el següent hi ha un espai deixat en blanc, com per a posar-hi una paraula que no «trobara» en aquell moment.

⁶⁵ A partir de *adverteix*, tot aquest paràgraf està escrit al marge esquerre, de baix a dalt.

⁶⁶ *sil_laba*: és el segon cas en què apareix la grafia *Ll*, amb el guionet a l'altura d'un punt.

⁶⁷ Paraula dividida a final de ratlla.

⁶⁸ A continuació hi ha un signe de crida + que remet al text que copiem a continuació, des de «y despres» fins a «llenguatge», que en el manuscrit va després de *pono*.

⁶⁹ *acceptats*: per *exceptats*.

⁷⁰ Paraula dividida a final de ratlla.

⁷¹ *acceptats*: per *exceptats*.

⁷² Paraula dividida a final de ratlla (aquí amb – en comptes de =).

⁷³ *sopi*: per *supí*, que és com ho havia escrit abans.

[f. 5] 5. Abecedari de lletres vellas

Abecedari de lletres vellas.

A. — — —	A. A. R. H. H. H.
<i>Lletres modernes.</i>	<i>Lletres vellas.</i>
a. — — —	a. a.
B. — — —	B. B. B.
b. — — —	b. b.
C. — — —	C. C. C. C. C. C.
D. — — —	D. D. D. D. D.
d. — — —	d. d. d. d. d. d.
E. E. — —	E. E. E. E. E.
e. — — —	e. e. e. e. e.
F. — — —	F. F.
f. — — —	f. f. f. f. f.
G. — — —	G. G. G. G. G.
g. — — —	g. g. g. g. g.

H. — —	H. H. H. H.
h. — —	h. h. h. h. h. h.
I. i. — —	I. I. I. I. I. I.
K. — —	K.
k. — —	k.
L. — —	L. L. L. L. L.
l. — —	l. l. l. l. l. l.
M. — —	M. M. M. M. M.
m. — —	m. m. m. m. m.
N. — —	N. N. N. N. N.
n. — —	n. n. n. n. n.
O. — —	O. O. O. O.
P. — —	P. P. P. P. P.
p. — —	p. p. p. p. p.
Q. — —	Q. Q. Q. Q. Q.
q. — —	q. q.
R. — —	R. R. R. R. R.
r. — —	r. r. r. r. r. r.
S. — —	S. S. S. S. S.
s. — —	s. s. s. s. s. s.
T. — —	T. T. T. T.
t. — —	t. t. t. t. t.
V. — —	V. V. V. V. V.
v. — —	v. v. v. v. v.
X. — —	X. X. X. X. X.
x. — —	x. x.
Y. — —	Y. Y. Y. Y.
y. — —	y. y. y. y.

B) VERSIÓ MODERNITZADA GRÀFICAMENT

N'actualitzem la grafia i la puntuació, però respectant la fonètica i la morfologia de l'original (per això mantenim *ab*), amb la intenció que el text resulti més entenedor i poder-ne comentar el contingut; només mantenim la grafia del manuscrit en els exemples, perquè pot ser significativa per a l'ús que se'n fa.

[f. 0]

Puntuació i ortografia catalana

[f. 1]

1. Senyals de la puntuació [*Signes de puntuació*]

- , vírgula [*coma*]
- ; punt ab vírgula [*punt i coma*]
- : dos punts
- . punt final
- ? punt interrogant
- ! punt d'admiració
- ^ ' punts llargs [*accent circumflex i accent tancat*]
- () parèntesis i claudàtor
- ¨ dièresis
- ' apostrofa [*apòstrof*]
- = divisió i unió⁷⁴ [*unió i divisió*]

La vírgula se posa antes dels relatius⁷⁵ i de la conjunció &⁷⁶ i a la fi de cada oració, o després de la construcció de cada verb.

Lo punt ab vírgula se posa a on seria poc la sola vírgula i desmesats⁷⁷ los dos punts; i també se posa per dividir coses contràries,⁷⁸ com *cargar*,⁷⁹ *descargar*; *alegrar*, *entristir*; *amar*, *desamar*.

Los dos punts se posen per dividir les parts principals de la raó, a on apar que se fa alguna pausa i suspensió.⁸⁰

⁷⁴ *divisió y unió*: en el manuscrit, inversament, el primer signe indica unió i el segon, partició (l'usa per a dividir paraules entre dues línies i separar en síl·labes determinades paraules).

⁷⁵ L'ús de la coma abans dels relatius era usual en català. Deia Ballot: «[*lo inciso* ('la coma')] se posa regularment antes del relatiu *qui* ó *que*, *quin* ó *qual*; antes de las conjuncions *y*, *é*, *ó*, y quant ho necessita la respiració, sens perdre lo sentit» (BALLOT, *Gramática y apologia de la lengua catalana*, p. 156). També ho recorden Josep M. Pujol i Joan Solà: «[els alemanys] mantenen el costum antic de posar coma abans d'una conjunció de subordinació, costum que encara podem trobar a la nostra tradició no fa sinó un segle» (J. M. PUJOL & JOAN SOLÀ, *Ortotipografia*, p. 67-68).

⁷⁶ És a dir, propugna l'ús sistemàtic d'una coma abans de la conjunció copulativa (però en el propi manuscrit no ho fa pas sempre quan uneix tan sols dos elements: «los derivatius, y compostos», «que es posa antes y despues», «es cert é infallible»). Aquest costum és actualment insòlit a les llengües llatines, però deia Ballot: «[*lo inciso* (=la coma)] se posa regularment [...] antes de las conjuncions *y*, *é*, *ó*, y quant ho necessita la respiració, sens perdre lo sentit» (BALLOT, p. 156). En anglès encara és objecte de controvèrsia l'ús d'aquesta coma sempre que hi ha una sèrie de tres o més elements (l'anomenada *Oxford comma*, *Harvard comma* o *serial comma*), més freqüent en anglès americà que no pas en anglès britànic.

⁷⁷ *desmesats*: 'excessius' (DCVB).

⁷⁸ *per dividir coses contràries*: suposem que cal entendre-hi, 'per a separar antònims', però el seu ús de fet ho contradiu, com es veu a continuació.

⁷⁹ *cargar*: segons DCVB, *cargar* és una «variant antiga» de *carregar*.

⁸⁰ Veiem que en aquella època es feien servir els dos punts amb un valor semblant al que avui dia donem al punt i coma: «Il faut bien reconnaître qu'on est là tres près de l'usage actual. La différence la plus

Lo punt final se posa a la conclusió de la raó, i no deixa suspès el sentit de la sentència.

[f. 1v]

Lo punt interrogant se posa sempre que s'interroga a algú.

De l'admiració usam quan nos admeravellam.

Dels dos semicercles de la parèntesis⁸¹ usam [*quan*] dins de la qual s'enclou alguna cosa que no imperfecciona la seguida de la raó.⁸²

De la dièresis usam quan se segueixen dos vocals que cada una fa sa síl·laba,⁸³ i sens dita dièresis no en farien sinó una síl·laba. Exemple: *aër*, *dissolui*,⁸⁴ *moïen*, *veïen*, *hoïen*, *diüen*, *veüe*.⁸⁵

De l'apostrofa⁸⁶ usam quan deixam alguna lletra per més gràcia de dos mots consecutius.⁸⁷ Exemple: *l'home*, *l'adversari*, *c'est*,⁸⁸ *no'm*, *que'm*, *nou's*.

De la divisió usam quan a la fi de la línia dividim lo mot, la qual⁸⁹ se posa antes de consonant i entre dos consonants, excepto quan dites consonants han d'anar juntes. Exemple: *dis=cordia*, *op=portunitat*, *juc=ció*,⁹⁰ *re=ctus*,⁹¹ *ve-ftis*, *de_fta*;⁹² tambe s'usa de la dita divisió per unir dos mots que no en fan sinó un: *cor-pus*,⁹³ *Jesus-christus*; *sol_licit*. També hi ha una vírgola que es posa antes i després d'un mot per cortesia, respecte o atenció.⁹⁴

[f. 2]

Exemple: *mon Deu*, *senyor*, *senyóra*, *vostre magestat*, *vostre'xcellencia*.

notable est constituée par le deux points: il est alors utilisée, entre autres, comme signe de séparation d'un pouvoir intermédiaire entre le pont-virgule et le point» (Claude TOURNIER, «Histoire des idées sur la ponctuation, des débuts de l'imprimerie à nos jours», *Langue française*, 45 (1980), p. 30 <https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1980_num_45_1_5261>). Ballot n'esmenta totes dues funcions: «se posan los dos punts, quant encara no es del tot perfet lo sentit del período; ó se vol fer posar atenció á lo que se va á dir» (BALLOT, p. 156). I Pere Màrtir Anglès anomena «colón imperfecto» al punt i coma i «colón perfecto» als dos punts (ANGLÈS, *Prontuario*, p. 235-236).

⁸¹ *la parèntesis*: mot femení, com el fr. *la parenthèse* i l'italià *la parèntesi*; possiblement l'autor del manuscrit preveia una pronunciació paroxítona: *parentesis*. Aquesta paraula, procedent del grec a través del llatí, apareix al *Gazophylacium* de Lacavalleria (escrit *parentesis*, però aquest diccionari només accentua gràficament les paraules agudes acabades en vocal); Ballot en descriu així l'ús: «Del parèntesis usam, quant se diu una cosa, sens la qual estaria ja perfet lo sentit, com es aquest período : Mon pare (que al cel sia) deixà dos marmessors y curadors, qui m'han nodrit» (BALLOT, p. 157-158). En aquesta citació de Ballot, n'hem reproduït la puntuació i també els espais en blanc que precedeixen o segueixen els dos punts i els parèntesis.

⁸² *la seguida*: 'el seguiment'; és a dir, que la frase continuaria tenint sentit si hi faltés el contingut del parèntesi.

⁸³ És a dir, quan van seguides dues vocals en hiat.

⁸⁴ *dissolui*: d'acord amb la seva mateixa explicació, aquesta grafia correspon a la pronunciació trasil·làbica que avui dia representariem per *dissolui* 'dissolgui'.

⁸⁵ *veüe*: en els cinc últims casos (si és que *veïen* i *veüe* són paraules diferents) la *u* certament no fa de semivocal amb la vocal anterior, però sí que en tant que consonant forma síl·laba amb la vocal posterior.

⁸⁶ *apostrofa*: 'apòstrofe' (és la forma que també apareix al *Gazophylacium* de Lacavalleria).

⁸⁷ *per més gràcia de dos mots consecutius*: perquè la pronunciació de dos mots consecutius resulti més agradable.

⁸⁸ *c'est*: inclusió, inesperada en el context, d'un exemple en francès.

⁸⁹ *la qual*: la qual divisió (de fet, el signe de divisió, que per a ell és =).

⁹⁰ *juc-ció*: per *junció* (que antigament s'escrivia *junció*).

⁹¹ *re-ctus*: inesperada divisió sil·làbica, estranya al català (però també al francès i al llatí).

⁹² Observem que ha canviat el signe = per – i finalment _ (no sabem si l'autor del manuscrit donava cap importància a aquestes diferències, però ens estimem més no ignorar-les).

⁹³ És a dir, que, segons aquest raonament, *corpus* conté «dos mots que no en fan sinó un»: *cor* i *pus* (!). Igualment en els casos de *Jesus-christus* (*Jesus* i *Christus*) i de *sollicit* (*sol* i *licit*).

⁹⁴ Pels exemples, entenem que es refereix a la coma que segueix un vocatiu.

També hi ha una titlla llarga, que es posa per marcar los adverbis llatins,⁹⁵ i per les síl·labes llargues⁹⁶ en romanç.⁹⁷ Exemple: *bené, malé; pronunciá, senyoréja*.

També titlla llarga s'acostuma [a] posar en lo romanç dessorre de les conjuncions⁹⁸ ó, é y á. Exemple: *Jo ó mon pare; es cert é infallible; á mon pare, á ma mare*.

També hi ha altra vírgula llarga à⁹⁹ dos puntes,¹⁰⁰ que se posa per diferenciar los ablatius singulars dels noms de la primera declinació,¹⁰¹ i també se posa en romanç dessorre de la lletra *i* per denotar-la llarga.¹⁰² Exemple: *musâ, damâ, culpâ;*¹⁰³ *dividî, escolpî*.¹⁰⁴

Quan dos mots se uneixen en un per la vírgula de divisió i en un mot hi deuria haver una apostrofa, en tal cas l'apostrofa se posa al lloc de la divisió que serveix per tot.¹⁰⁵ Exemple: *que 'm, no 'm, se 'n, d'est, s'es*. Se n'excepten alguns mots, los quals s'uneixen sens divisió, posant l'apostrofa a l'últim mot: *queu's, nou's, seu's*.¹⁰⁶

⁹⁵ *adverbis llatins*: en neollatí, per a facilitar la comprensió dels texts, l'accent obert es feia servir diacríticament per a distingir determinats adverbis i conjuncions (*certè, verò, cùm*, etc.) de formes amb flexió (noms, adjectius, verbs) o preposicions (*cum*). El nostre manuscrit utilitza l'accent tancat: *bené, malé*, en comptes de l'obert (*benè, malè*).

⁹⁶ *síl·labes llargues*: 'síl·labes tòniques'. Hem trobat tres testimonis d'aquesta accepció del mot *llarg*, no recollida per DCVB; dos en català: «Lo accent en nostra llengua se pren per la pronunciació llarga de una vocal» (BALLOT, p. 208); «Las letras vocales unas vegadas son largas y otras son breves. La vocal que es breu se pronuncia ab un temps, com la *a* final de *casa*; si es llarga se pronuncia ab dos temps, com la *a* final de *paysá*» (*ibid.*, p. 206); i un en castellà: el «Discurso proemial» (1726) al *Diccionario de autoridades* (1726-1739) deia: «En nuestra lengua los acentos no sirven para explicar el tono, sino para significar que la syllaba que se acentua es larga».

⁹⁷ *romanç*: en les llengües romàniques l'accent gràfic indica la síl·laba tònica, però en francès només té aquesta funció en el cas de les paraules agudes acabades en *é* o *ès*. En el nostre text encara només accentuaven paraules agudes acabades en vocal (i ocasionalment, algunes paraules agudes acabades en *-és* i *-âm* i planes acabades en vocal).

⁹⁸ *conjuncions*: probablement és només un lapsus per *conjuncions* (anteriorment havia escrit *conjuncions* i *conjunció*). Segons els exemples de DCVB (i d'acord amb l'etimologia, *conjunctio*), les grafies antigues d'aquest mot eren *conjuncions* o *conjuncions*.

⁹⁹ *à*: 'de', gallicisme que el manuscrit escriu *á*, com s'escrivia la preposició *a* en català i en castellà aleshores, i encara durant tot el segle XIX. Segons Ballot: «Sols se accentuan [*d'entre els monosíl·labs*] las preposicions conjuncions, *á, é, ó, ú*, pera distingirlas de quant nou son» (BALLOT, p. 209).

¹⁰⁰ *vírgula llarga à dos puntes*: l'accent circumflex.

¹⁰¹ Entre les convencions que s'havien anat establint en neollatí per a fer la llengua més entenedora per als lectors (i que el purisme classicista dels segles XIX i XX va eliminar, malgrat la seva utilitat), hi havia l'ús de l'accent circumflex per a diferenciar «los ablatius singulars», que en llatí clàssic acabaven en *a* llarga, dels nominatius singulars, que es pronunciaven amb *a* curta. Avui dia, en textos escolars o universitaris, s'indica que la vocal és llarga amb el signe diacrític anomenat *màcron*: *mūsā, dāmā, culpā* (o també, molt més rarament, amb l'accent tancat, com a equivalent de l'*apex* romà: *músá, dāmá, culpá*).

¹⁰² *llarga*: és a dir, tònica.

¹⁰³ Aquests tres exemples són ablatius llatins de la primera declinació: *mūsā, dāmā, culpā*.

¹⁰⁴ I aquests dos últims són passats simples catalans: *dividî, escolpî*. No sabem per què només preveu usar l'accent circumflex en el cas de la terminació en la vocal *i* (i en el manuscrit no hi ha passats simples, fora d'aquests exemples, perquè està redactat en present). Ballot, que utilitzava l'accent *agût* «quant lo sò de la síl·laba es clar ú obert» i l'accent *grave* «quant es fosc», fa aquesta observació sorprenent sobre l'accent circumflex: «L'accent circumflexo se usa, quant la lletra pert la sua pronunciació, y á las horas se posa dit accent sobre la vocal ques segueix, com en *proxím, complexió*, en què la *x* pren la força de *c s*» (BALLOT, p. 208) —és a dir, el circumflex sobre la vocal que segueix una *x* indica que cal pronunciar-la com [ks] (o [gz]) en comptes de [j].

¹⁰⁵ No entenem què vol dir l'expressió «se posa al lloc de la divisió que serveix per tot».

¹⁰⁶ Tampoc aquí ho entenem: els que ell anomena casos «sens divisió, posant l'apostrofa a l'últim mot» són *queu's, nou's* i *seu's*, però aquesta descripció correspondria més exactament a uns altres exemples del manuscrit: *non', quem', nom', ques'*. Potser és que «sens divisió» vol dir sense divisió *entre mots*, i «posant l'apostrofa a l'últim mot» vol dir posant-la *enmig* de l'últim mot.

[f. 2v]

2. Ortografia catalana

De la lletra *h* usam per adorno,¹⁰⁷ o altrament també. En lo llenguatge català, la lletra *h* té lloc entre dos vocals i en la fi del mot, après de la lletra *c*. Exemple: *prohisme*, *crech*, *home*.¹⁰⁸

Antes de la lletra *i*, posam la lletra *c* i no la lletra *t*.¹⁰⁹ Exemple: *suspensió*,¹¹⁰ *amortisació*.¹¹¹ Emperò en los verbals¹¹² que baixen¹¹³ de verbs que fan lo supí en *-sum*,¹¹⁴ aleshores, en lloc de la lletra *c*, usam de la lletra *s*. Exemple: *suspensió*.

Los compostos doblen la primera lletra del simple casi tots.¹¹⁵ Exemple: *oposició*.

Los vocables catalans sempre se comencen per la lletra *e*. Exemple: *estudi*.¹¹⁶

Antes de vocables que comencen per *i*, usam de la conjunció *é* i no *y*. Exemple: *es cert é infallible é infal·lible*.¹¹⁷

¹⁰⁷ *per adorno*: dels exemples que en proposa, deduïm que «per adorno» fa referència a la *h* etimològica, que com que és muda és considerada com un pur embelliment.

¹⁰⁸ Dels tres exemples d'ús de la *h*, el primer és un cas de «entre dos vocals» (*prohisme*), el segon ho és de «en la fi del mot, après de la lletra *c*» (*crech*), i el darrer (la *h* etimològica d'*home*), és un cas de «per adorno» (*home*).

¹⁰⁹ Es refereix a la terminació *-ció* dels cultismes, que en francès conserven la *t* etimològica *-tion* (*néigation*, etc.), però en català no.

¹¹⁰ *suspensió*: mot ratllat, possiblement perquè és un exemple equivocat, ja que el so que ell grafia amb *c* no ve d'una *t* llatina.

¹¹¹ *amortisació*: en aquest cas l'equivalent francès és *amortissement*, i no pas **amortisation* (que, en canvi, va passar a l'anglès, amb *s* i amb *z*). Sobre la coexistència des de sempre en català entre «la grafia *z* [o *s*] i la grafia *tz* per als descendents de *-izare*» i les seves pronunciacions corresponents (encara ben vives: *-itzar*, *-isar*), abans i després que Fabra escollís *tz*, vegeu: August RAFANELL, «Una minúcia en la història de la llengua catalana», *Estudis de filologia catalana*, a cura de Pep Valsalobre i August Rafanell, Barcelona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Universitat de Girona); PAM, 1999.

¹¹² *los verbals*: les formes de la conjugació verbal («els mots verbals»).

¹¹³ *que baixen*: «que deriven».

¹¹⁴ *fan lo supí en -sum*: és a dir, podem deduir que *suspensió* s'escriu amb *s* (i no pas amb *t*) pel supí del verb llatí *suspendo* > *suspensum*, *confusió* pel supí de *confundo* > *confusum*, etc.

¹¹⁵ La duplicació ja prové del llatí perquè hi ha un prefix (*ob* «contra» i *ponere*) i ha estat mantinguda en francès, però no pas en català. De fet, en els exemples que hi ha a DCVB de l'ús d'aquest mot els medievals porten *opp-*, però a partir dels que provenen del *Gazophylacium* de Lacavalleria només *op-*.

¹¹⁶ En aquest cas es refereix al fet que en català no hi ha paraules començades en *s* seguida de consonant, com en llatí i en francès.

¹¹⁷ Sembla com si en aquest determinat moment l'autor s'hagués adonat que la grafia *ll* que usava fins ara (*sillaba*, *infallible*) no era prou transparent per a representar la *l* geminada perquè coincidia amb la de la *l* palatal i n'hagués inventat una altra, tot i que només l'usa en dues ocasions (més avall també escriu *sil·laba*). Hi ha encara un cas de *sol·licit*, però aquí es tractava de «demostrar» que *sollicit* resulta de la unió de «dos mots que no en fan sinó un». En tots els altres casos hi trobem sempre *excellencia*, *infallible*, *sillaba*, sense diferenciar gràficament *l* palatal de *l* geminada.

Mila Segarra inventaria les següents formes de distingir aquests dos sons (o de no fer-ho), usades a partir del s. XVII: *ll/ll* (Lacavalleria), *ll/l*, com en castellà (Font, Anglès), *ll/l-l* (Ullastra, Labèrnia), *ll/ll* (Febrer i Cardona), *ll/l̃* (Esteve-Belvitges-Juglà; no és un apòstrof, com l'hem hagut de transcriure nosaltres, sinó una ratlleta vertical situada més avall, a la zona del punt volat), *ll/h* (Fabra); i entre les grafies que han estat atribuïdes a la *l* geminada encara hi podríem afegir *ll* i *l-l* (encara pitjor en majúscules: *L-L*!) tan freqüents en escrits descurats, i la segona encara inexplicablement present en llibres publicats per editorials de qui tindríem dret a esperar més condícia gràfica.

Segons Mila Segarra, la invenció de *l-l* correspon a Josep Ullastra: «En la primera redacció Ullastra havia optat per la solució d'Anglès, que era la del castellà: la simplificació de *ll* en *l* [...]. En la segona [1743] havia trobat una millor solució que alhora que evitava la confusió s'acordava amb el llatí i amb la pronunciació dels naturals del país. Amb l'adopció del que anomenava «*l partida*» —deia— llevarem «l'uni-versal equivocació que fins vui havém tingút en nostra Província sobre si las havém de pronunciar unides ó separádes mantenínd lo bon methodo de proferírlas i escriurírlas com los Llatins»» (SEGARRA, p. 87-88). Com que l'autor del nostre manuscrit no podia conèixer l'obra d'Ullastra, que va restar inèdita, hem de

Usam de la *e* per llevar lo equívoc d'un mot. En la llengua catalana usam de la lletra *e* per llevar lo equívoc d'un vocable, tant al singular com al prural.¹¹⁸ Exemple: lo vocable *mare* significa la qui concep; i *mara*, lo tel que es posa damont dels llicors, vins o aigües, i los òrganos de l'útero de la dona, etc.¹¹⁹

Tenim llibertat de valer-nos de la *ç* trencada en lloc de la *s*.¹²⁰ Exemple: *dols-dolç*, *esperansa-esperança*, que és la mateixa pronunciació.

Ge, gi és lo mateix de *je, ji*. I *sa, se, si, so, su*

[*f*. 3]

a vegades també és lo mateix de *za, ze, zi, zo, zu*.¹²¹ *Pha, phe, phi, pho, phu* [és lo mateix que] *fa, fe, fi, fo, fu*.

En tots los llenguatges

Antes de *b, p, m*, en tots los llenguatges sempre se posa la lletra *m* i no la *n*.

Estes dos lletres, *vj*, són consonants; i estes dos, *ui*, són vocals en tots los llenguatges.¹²²

En la fi del mot se posa la *s* petita, i la gran¹²³ antes de vocal, en tots los llenguatges: *servitus*.¹²⁴

3. Ortografia francesa

<i>oy</i>	se pronuncia ¹²⁵	<i>oé</i> . ¹²⁶
<i>oi</i>		<i>oé, é</i> .
<i>on</i>		<i>un, on</i> .
<i>om</i>		<i>um, om</i> . ¹²⁷

pensar que aquesta variant de *l-l* però amb el guionet baix (*infal_lible*) és del tot una troballa seva.

¹¹⁸ *prural*: lapsus o vulgarisme per *plural*.

¹¹⁹ Entenem que vol dir que encara que la pronunciació sigui sempre vocal neutra, que ell identifica amb *a*, en certs casos aquest so s'escriu *a* i d'altres *e*, i que això permet distingir entre homòfons. De fet tots dos sentits del mot s'escriuen *mare*, ja que són dues accepcions diferents de la mateixa paraula. Però l'autor del manuscrit considera que la diferència *a/e* té un valor purament diacrític, ja que de fet es tracta de dues grafies per a un mateix so.

¹²⁰ Veiem que descriu un ús completament optatiu de *s* o *ç* (o almenys de *s* en comptes de *ç*). És la situació que descriuria Ballot: «La *ç* trencada se usava antigament antes de la *a* y *o*, quant la pronunciació es forta, com en *confiança, cobrança, força, açó* y altrás; però, ara apenas está en us, y nos servim de dos *ss*, escrivint *missa, tassa, assó*; (de manera que ab dificultat se troba dita lletra en las imprentas) no obstant se conserva en algunas paraulas, com en *perçó, ço es, força, traços, terça*» (BALLOT, p. 137).

¹²¹ Vol dir que la *s* a vegades es pronuncia sonora, com la *z*.

¹²² La distinció entre *u*, vocal, i *v*, consonant, va ser proposada primer per Nebrija (SEGARRA, p. 42). El nostre manuscrit, però, se'n separa perquè alterna *v* i *u* com a representació de la vocal *u* inicial de paraula. P. M. ANGLÈS, en el seu *Prontuario ortologico-graphico trilingue* (1742), parla de la possibilitat de diferenciar *U* i *u* de *V* i *v*, però encara dona una «regla para conocer quando la *I* la *U* son vocales y quando consonantes», en llatí (p. 89-90).

¹²³ *la gran*: es refereix a *f*. La distinció entre *s* i *f* va anar desapareixent dels usos tipogràfics durant la segona meitat del segle XVIII.

¹²⁴ Tampoc en aquest cas segueix la seva pròpia prescripció: l'autor del manuscrit escriu *f* a principi de paraula —o de síl·laba, quan l'escriu separada: *ve=ftis, de=fta*— i *s* a l'interior o al final de paraula, independentment si van davant de vocal o de consonant.

¹²⁵ *pronuncia*: en el manuscrit, *prononcia*, grafia influïda pel francès.

¹²⁶ *oy*: actualment [wa], es pronunciava [we] al segle XVIII.

¹²⁷ En francès, *-m* i *-n* finals només indiquen la nasalització de la vocal que les precedeix; per tant, no hi ha diferència fonètica entre *on* i *om*. Podria ser (?) que aquí fes referència a una pronúncia local del francès que en aquella època encara comportés l'articulació diferenciada de *m* o *n* finals —en la pronunciació francesa «meridional» (de base occitana o catalana), totes dues equivalen al so de *n* velar [ŋ].

<i>ai</i>		é. ¹²⁸
<i>ei</i>		é. ¹²⁹
<i>ou</i>		<i>u. seca</i> ¹³⁰
<i>u</i>		<i>u. falsificada</i> ¹³¹
<i>eu</i>		<i>u. falsificada</i>
<i>oeu</i>		<i>u. falsificada</i>
<i>ieu</i>		<i>u. falsificada</i> ¹³²
[f. 3v]		
<i>au</i>		<i>ou, o.</i> ¹³³
<i>in</i>		<i>en.</i> ¹³⁴
<i>ien</i>		<i>en.</i>
<i>im</i>		<i>em.</i>
<i>en</i>		<i>an.</i>
<i>em</i>		<i>am.</i>
<i>an</i>		<i>an.</i>
<i>am</i>		<i>am.</i> ¹³⁵

gna, gne, gni, gno, gnu se pronuncien¹³⁶ *nya, nye, nyi, nyo, nyu*.

Diftongo¹³⁷ *us* a la fi del mot s'escriu *-ux*: *ceux, aux, maux, jaloux, deux, doux, beaux, feaux*,¹³⁸ i açò quan la *u* és falsificada.¹³⁹ Emperò, quan la *u* és seca a la fi del mot ab la lletra *s*, s'escriu *-us*: *plus, Venus*, etc.¹⁴⁰

La síl·laba *-es* breu de la fi del mot s'escriu *-es*. Emperò, dita síl·laba *-es* llarga de la fi del mot s'escriu *-ez* o be *-és*, ab una titlla.¹⁴¹

La síl·laba *e* de la fi del mot no se pronuncia del tot, sinó mig menjada.¹⁴²

¹²⁸ Actualment, *ai* sona [ɛ] o [e], segons els casos i les regions.

¹²⁹ La grafia *ei* es pronuncia [ɛ] (*feindre, peine, reine, Seine*...).

¹³⁰ *u seca*: la *u* catalana [u]. Distingeix entre *u seca* [u] i *u falsificada* [y] (però també [œ] i [ø]).

¹³¹ *falsificada*: anomena *falsificats* els sons vocàlics labialitzats del francès: [y], [œ], [ø]. El primer correspon clarament a la grafia *u*, però com que no n'hi ha cap exemple no queda clara la correspondència entre els altres dos sons i les tres grafies que ell els atribueix: *eu, oeu* i *ieu*.

¹³² Sembla que estigui dient que no es pronuncia la *i* de *ieu* (si *u falsificada* equival aquí també als sons [œ] i [ø]), però potser no és ben bé així, ja que també Baldiri Reixach escrivia: «*Leu* se pronuncia com lo distongo *eu*, el qual se pronuncia a modo d'*u*, però s'ha menester mestre que ensenyia la perfeta pronunciació que té [*és a dir, que en realitat no es pronuncia igual que la u catalana*]. I se deu advertir que, en lo tritongo *ieu*, la *i* s'expressa distintament —v.g. *cieux* (cels) direm *ciux* [*és a dir, que de fet no es pronuncia simplement "com lo distongo eu"*]]» (REIXACH, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, p. 276; es tracta d'una edició en un sol volum i en grafia moderna; aquest passatge correspon al tom I de l'obra de Reixach).

¹³³ El dígraf *au* es pronuncia efectivament [o] (o [ɔ] en pronunciació meridional), però no sabem què vol dir quan afirma que també es pronuncia *ou* —en quins casos?, ¿[ow], a la catalana, o [u], a la francesa?

¹³⁴ És a dir, *-in* es pronuncia *-en* (¿pensa en [ɛn], [ɛŋ], [ɛ̃ŋ], [ɛ̃ⁿ] o [ɛ̃]?; ¿quines eren les pronunciacions que es podien sentir al Rosselló de l'època?).

¹³⁵ En els darrers casos, veiem que aquí també distingeix entre les pronunciacions de *in/im, en/em* i *an/am*, és a dir, entre la *-n* i la *-m* finals.

¹³⁶ *pronuncien*: en el manuscrit, *prononcian*.

¹³⁷ *diftongo*: és la forma que apareix en el *Gazophylacium* de Lacavalleria.

¹³⁸ *feaux*: *féaux* és el plural de *féal* 'fidel, lleial'.

¹³⁹ Aquest passatge (a partir de «i açò») està ratllat en el manuscrit, però el mantenim perquè ens continua semblant pertinent.

¹⁴⁰ Això sembla voler dir que en aquests llatínismes (*plus, Vénus*) l'autor pronunciava [u] en comptes de l'actual [y], però no resulta gaire versemblant.

¹⁴¹ És a dir, *-es* final correspon a una terminació àtona, mentre que quan la terminació és tònica s'escriu *-ez* o *-ès* (en el manuscrit, *és*).

¹⁴² *mig menjada*: es refereix a la pronunciació de l'*e* muet (o *e caduc*).

Adverteix que uns posen la lletra *x*, altres la lletra *s*, després de les síl·labes *eu*, *ou*, *au*, *eau*, a la fi del mot, ab què no se'n pot donar recgla¹⁴³ certa. La lletra *z* se posa per donar més força al mot quan la *s* no abastaria.

[f. 4]

Les lletres consonants de la fi del mot molt soviny¹⁴⁴ deixen de pronunciar-se per elegància. Saber,¹⁴⁵ o l'última o la penúltima consonant.

També s'acostuma deixar de pronunciar l'última síl·laba per elegància.

La titlla llarga de dos cues¹⁴⁶ serveix en llenguatge francès per menjar una lletra, i d'ordinari és la lletra *s*. Exemples: *être* en lloc de *estre*, *plûtôt* en lloc de *plustost*, etc. *Requête* en lloc de *requeste*, *écrire* en lloc de *escrire*, etc.¹⁴⁷

La lectura és la de més ensenyança fidel.¹⁴⁸

[f. 4v]

4. Ortografia llatina

En los acàpites¹⁴⁹ se posa lletra majúscula. I després del punt final, i a tot nom propi, s'escriu al principi ab lletra majúscula. I açò en tot llenguatge.

Ninguna paraula llatina s'acaba en *-n*, sinó en *-m*, exceptats los noms en *-en* i estos vuit: *an*, *en*, *in*, *forsan*, *non*, *quin*, *tamen*, ab sos compostos,¹⁵⁰ perquè los noms en *an*, *in*, *on* són grecs; i los d'esta y grega.¹⁵¹

Ninguna paraula llatina s'acaba en *-d* sinó en *-t*, exceptats *ad*, *apud*, *sed*, *id*, *istud*, *illud*, *aliud*, *quid*, *quod*, ab sos compostos.

Los derivatius¹⁵² i compostos guarden l'escriptura dels simples i primitius. Doblen l'última consonant de la dicció. Exemple: *remitto*, *affero*, *oppono*; *mitto*, *fero*, *pono*.

Per tres vies i raons se poden conèixer los vocables que s'han d'escriure ab *c* o ab

¹⁴³ *recgla*: 'regla'; pot correspondre a les pronunciacions *reggla* o *rekla* (el DCVB documenta la grafia *tgl* —que deu correspondre a la pronunciació *ggl*— en autors medievals; el *Diccionari* de Pere Torra ja escriu *recla*).

¹⁴⁴ *soviny*: 'sovint'. És l'única paraula que assenyala l'origen nord-català de l'autor del manuscrit.

¹⁴⁵ *saber*: 'és a saber, a saber' (fr. *savoir* o *à savoir*).

¹⁴⁶ *titlla llarga de dos cues*: és l'accent circumflex (abans n'ha dit «virgula llarga á dos puntas»), un dels usos del qual en francès és indicar l'elisió d'una *s* davant de consonant (que originalment comportava un allargament del so de la vocal precedent, conservat a Bèlgica i Suïssa): «Il y a un quatrième *ê*, celui marqué d'un accent circonflexe, qu'on prononce ouvert en le rendant un peu plus long que celui marqué de l'accent grave, attendu qu'il marque la suppression d'une lettre, tels que *même*, *tête*, *fenêtre*, qu'on écrivait jadis *mesme*, *teste*, *fenestre*; c'est aussi par la même raison qu'on marque quelquefois du même accent les autres voyelles; voilà pourquoi elles doivent être prononcés longues» (Étienne GARCIN, *Le Nouveau Dictionnaire Provençal-Français*, Marsella, 1823, p. 6).

¹⁴⁷ Almenys des de l'inici del s. XIX, en aquests casos, a principi de paraula, en comptes de *ê* s'escriu *é* (*écrire*, *Étienne*...).

¹⁴⁸ Entenem que vol dir que la manera més fiable d'aprendre aquestes normes d'escriptura és llegint molt: «la lectura és l'ensenyança més fidel».

¹⁴⁹ *acàpites*: del llatí *a capite* 'des del principi'. Aquí, potser indica simplement la primera o les primeres lletres d'un paràgraf («Arg. y Cuba. Título, capítulo, epígrafe», DRAE).

¹⁵⁰ La llista és incompleta: «Ninguna palabra latina acaba en *n*, sino en *m*, excepto los nombres en *en* como *limen*, *nomen*, y los Griegos *Titan*, *Delfin*, y todas estas: *an*, *en*, *in*, *forsan*, *forsitan*, *non*, *quin*, *tamen*, *sin*, *dein*, *viden*» (BERDOY DE ALUSTANTE, *Nebrija redivivo*, p. 9).

¹⁵¹ Entenem: «i les paraules que contenen aquesta i grega», és a dir, que totes les paraules llatines que contenen y són d'origen grec.

¹⁵² *derivatius*: per derivats.

s, *t* antes de dos vocals:¹⁵³ mirant la segona persona singular de l'indicatiu del verb,¹⁵⁴ i lo vocatiu en los noms propis en *-ius*,¹⁵⁵ i l'origen de *o*¹⁵⁶ deriven, com lo supí del verb.¹⁵⁷

[f. 5]

¹⁵³ Es refereix a aquells casos en què, en neollatí, *ti* seguit de vocal i no precedit de *s*, *t* o *x* es pronunciava *si*, com encara es fa en francès —o en pronunciació italianitzada (dita «eclesiàstica»), *tsi*: *conditio*, *initio*, *positio*— i dona criteris per a poder-los distingir dels casos en què cal escriure *ci* + vocal.

¹⁵⁴ Si estiguéssim segurs de què volen dir les pronunciacions «dura y áspera» ([s]?) i «dulce y suave» ([z]?), potser ens podria ajudar a entendre-ho aquest passatge, on Pere Màrtir Anglès, en el seu *Prontuario* (1742), formula aquesta regla més *in extenso* (en modernitzem la grafia per a fer-lo més entenedor): «En los verbos es menester atender a la segunda persona del número singular del presente del indicativo (que es la raíz en los verbos) si la pronunciación del *ce* o del *ci* es asimismo dura y áspera o dulce y suave, aunque algo fuerte. Si es suave, tiene *s* y no *c*, sino que después de la *i* se siga otra vocal (en cuyo caso no tiene ni *s* ni *c* sino *t*, como diremos en el capítulo siguiente), verbigracia, porque estas raíces verbales *acerbas*, *dicis*, *ducis* y semejantes, tienen la pronunciación del *ce*, *ci* áspera, y después de la *i* no se sigue otra vocal, se escribe con *c*, y en estas otras, *deseris*, *desinis*, etc., porque la tienen dulce, se pone *s* y no *c*, no siguiéndose después de la primera *i* de *desinis* otra vocal. Y porque en estas raíces se pone *s* o *c*, respectivamente [*llatí*, 'respectivamente'], todos los || derivados tienen *s* y no *c* o al contrario; como, verbigracia, *acerbus*, *desinentia* etc.» (ANGLÈS, p. 125-126). [Text original: «En los Verbos, es menester atender à la Segunda Persona del Número Singular del Presente del Indicativo (que es la Raíz en los Verbos) si la Pronunciacion del, *Ce*, ò del, *Ci*, es asimismo, *Dura*, y *Aspera*? ò *Dulce*, y *Suave*, aunque algo *Fuerte*? Si es *Suave*? tiene, *S*, y no, *C*, sinó que despues de la, *I*, se siga otra Vocál (en cuyo caso, no tiene, ni, *S*, ni *C*, sinó, *T*, (como dirémos en el Cap. siguiente) vg. porque estas Raices Verbales *Acerbas*, *Dicis*, *Ducis*, y semejantes, tienen la Pronunciacion del, *Ce*. *Ci*. *Aspera*, y despues de la, *I*, no se sigue otra Vocal, se escribe con, *C*, y en estas otras, *Deseris*, *Desinis* &c. porque la tienen *Dulce*, se pone, *S*, y no, *C*, no siguiendosse despues de la primera, *I*, de *Desinis* otra Vocal. Y porque en estas Raíces, se pone, *S*, ò, *C*, respectivè, todos los || Derivados, tienen, *S*, y no, *C*, ò al contrario; como vg. *Acerbus*, *Desinentia* &c.»]

¹⁵⁵ Anglès ho formula així (text modernitzat gràficament): «Además de lo dicho en las dos reglas precedentes, hay otra regla para los nombres y verbos, para saber si se han de escribir con *s*, *c* o *t*. En los nombres, atender al vocativo singular, si tiene *s*, *c* o *t*, que aquella letra de estas tres que tendrá el vocativo singular tendrá también el nominativo y todos los demás casos; como, verbigracia, porque *Asélle* y *Asiæe*, que son vocativos singulares, tienen *s*, todos los demás casos la tienen, como *Aséllus*, *Asélli*, *Asinus*, *Asini*, etc.; y porque *Acerbe* y *Acide*, que son vocativos singulares, tienen *c*, todos los demás casos también la tienen, como *Acerbus*, *Acerbi*, *Acidus*, *Acidi*, etc. Y porque en *Laurenti*, *Vincenti*, que son vocativos, hay *t*, *Laurentius* y *Vincentius* y los demás casos se escriben con *t* y no con *s* ni *c*. Y en los verbos, porque *Basias*, raíz (co||mo se ha dicho en la segunda regla), tiene *s* y no *c* ni *t*, todos los demás tiempos tienen *s* y no *c* ni *t*, y porque *Facis*, raíz, tiene *c*, todos los demás tiempos tienen *c* y no *s* ni *t*, y porque *Quatis*, raíz, tiene *t*, todos los demás tiempos tienen *t* y no *s* ni *c*. Que es cuanto hay que decir de la potestad [*aquí*, 'pronunciación*'] y uso de la *s*. Y por último, si con todas las sobredichas reglas no pudieres determinarte, acude a los vocabularios e imítales.» (ANGLÈS, p. 126-127). [*«Esta letra [*la lletra x*], [...] según el uso presente, tiene diferentes potestades o pronunciaciones en España (aun en la lengua latina) porque los catalanes la pronuncian de una manera y los castellanos de otra», ANGLÈS, p. 136.] [Text original: «Además de lo dicho en las dos Reglas precedentes, hai otra Regla para los Nombres, y Verbos, para saber si se han de escribir con, *S*, *C*, ò *T*? En los Nombres, atender al Vocativo Singular, si tiene, *S*, *C*, o *T*? que aquélla Letra de estas tres, que tendrá el Vocativo Singular, tendrá tambien el Nominativo, y todos los demas Casos; como vg. porque *Asélle*, y *Asiæe*, que son Vocativos Singulares, tienen, *S*? todos los demás Casos la tienen, como *Aséllus*, *Asélli*, *Asinus*, *Asini* &c. y porque *Acerbe*, y *Acide*, que son Vocativos Singulares, tienen, *C*, todos los demás Casos tambien la tienen: como *Acerbus*, *Acerbi*, *Acidus*, *Acidi* &c. Y porquè en *Laurenti*, *Vincenti*, que son Vocativos, hai, *T*? *Laurentius*, y *Vincentius*, y los demás Casos. se escriben con, *T*, y no con, *S*, ni, *C*. Y en los Verbos, porque, *Basias*, Raíz (co||mo se ha dicho en la Segunda Regla) tiene, *S*, y no, *C*, ni, *T*, todos los demás tiempos tienen, *S*, y no, *C*, ni, *T*, y porque *Facis*, Raíz, tiene, *C*, todos los demás tiempos, tienen, *C*, y no, *S*, ni, *T*, y porque *Quatis*, Raíz, tiene, *T*, todos los demás tiempos tienen, *T* y no, *S*, ni *C*. Que es quanto hai que decir de la Potestad, y Uso de la, *S*. Y por último, si con todas las sobredichas Reglas, no pudieres determinarte; acúde à los Vocabularios, è imítales.»]

¹⁵⁶ *de on*: en el manuscrit, *de hont*, que tant es podria interpretar *d'on* com *d'a on* (és a dir, *d'ahont* —*ahont* és la forma que apareix en altres dos casos).

¹⁵⁷ És a dir, que *suspensum*, supí de *suspendo*, ens proporciona la grafia de *suspensio* (cat. *suspensió*, fr. *suspension*) i *inventum*, supí de *invenio*, la de *inventio* (cat. *invenció*, fr. *invention*).

5. Abecedari de lletres velles

BIBLIOGRAFIA

- Pedro Mártir ANGLÉS, *Prontuario Orthologi-Graphico Trilingue en que se enseña a pronunciar, escribir y letrear correctamente en Latin, Castellano, y Catalan*, Barcelona, 1742.
- Joseph Pau BALLOT, *Gramática y apología de la lengua catalana* [1815], edició a cura de Mila Segarra, Barcelona: Altafulla, 1987.
- Fr. Joaquín BERDOY DE ALUSTANTE, *Nebrija redivivo*, Madrid, 1819.
- Jean CAPEILLE, «Joseph Xaupí», *Journal Commercial des Pyrénées-Orientales* (1901-1904), p. 66.
- Jean CAPEILLE, *Dictionnaire de Biographies Roussillonnaises*, Perpinyà, 1914.
- Mathias DELCOR, «Les prêtres érudits du Roussillon aux XIXe et XXe siècles», *Revue d'histoire de l'Église de France*, 186 (1985), p. 25-46.
- Étienne GARCIN, *Le Nouveau Dictionnaire Provençal-Français*, Marsella, 1823.
- Pierre PONSICH, «Le mouvement historique en Roussillon du XVIIe siècle au premier quart du XXe siècle», *Bulletin de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, 90 (1982), p. 11-28.
- Josep M. PUJOL i Joan SOLÀ, *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*, Barcelona: Columna, 1995.
- Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*, toms I i II, Vic: Eumo; Diputació de Barcelona, 1992.
- Ramon SALA, «Els Xaupí una família de catalans afrancesats», *Afers: fulls de recerca i pensament*, 12/28 (1997), p. 701-707. [Número dedicat a «Catalunya Nord (segles XV-XIX)», coord. per Núria Sales.]
- Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona: Empúries, 1985.
- Philippe TORREILLES, «L'abbé Xaupí (1688-1778)», *Bulletin de la Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales*, 52 (1911), p. 95-153.

SOBRE LA FAMÍLIA XAUPÍ

- Discurs en dret y en fet en favor de Ioseph Xaupí major pages de Estagell contra Ioseph Xaupí Menor Baro de Jau, Miquel Xaupí pages de la vila de Estagell ab son ultim testament fet y ordenat en poder de March Moret quondam notari publich...*, [s. l.: s. n., 1657 o post.], 18 p.; 2°. [Exemplar a la Biblioteca del Seminari Conciliar de Girona.]
- Mémoire pour Me Bonaventure Xaupy, Prête, Bachelier en Sorbonne, Curé de Saint Laurens de Cerdans, accusé du crime d'heresie...*, [França: s. n., c. 1750], 53 f. [Exemplar a la Biblioteca del Seminari Conciliar de Girona.]
- Ramon SALA, *L'Afer Xaupí: llibertins i devots a Sant Llorenç de Cerdans (1730-1745)*, prefaci de P. Chaunu, Perpinyà: Trabucaire, 1990.

RELACIÓ D'ALGUNES OBRES IMPRESSES DE JOSEP XAUPÍ

- Oraison funèbre de Tres-Haut, tres-Haut et tres-Excellent prince Louis Quatorze roy de France et de Navarre prononcée dans l'Église cathédrale de Perpignan le 20*

- décembre 1715 pour le repos de l'Âme du prince par Messire Joseph Xaupi..., Perpinyà, 1715.*
- Mémoire instructif sur le droit royal de joyeux avènement en Roussillon, en faveur du sieur Joseph Xaupi,... contre le chapitre de l'église cathédrale d'Elne transférée à Perpignan [signat: Xaupi, Me Guyanet], Paris, 1717.*
- Requête au roi et mémoire des citoyens nobles de la très fidèles ville de Perpignan. Pour prouver qu'ils sont et ont toujours été membre du corps de la noblesse, Perpinyà, 1742.*
- Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelone connus sous le nom de citoyens nobles, pour servir de suite au Traité de la noblesse de la Roque. Par M. l'abbé Xaupi..., Paris, 1763.*
- Compliment fait à messire Étienne-François d'Aligre, au nom de la Faculté de théologie, sur son élévation à la charge de Premier Président du Parlement, par M. Joseph Xaupi, Paris, 1768.*
- Compliment que M. l'abbé Xaupi... auroit fait, le 24 novembre 1768, au roi de Danemark, au moment qu'il entra dans la salle de la Maison de Sorbone où se soutenoit la thèse, s'il eût été d'usage d'y parler en François, s. l., s. d., 2 p.*
- Continuation des recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Barcelone et de Perpignan connus sous le nom de citoyens nobles; pour servir de réponse à un Mémoire publié par les Avocats de la même Ville au mois de février 1769 par l'abbé Xaupi..., Paris, 1769.*
- Mémoire à consulter, pour les sieur Joseph Xaupi, abbé de Jau, docteur et doyen de la Faculté de théologie de Paris, et Louis Billette, chanoine de Saint-Marcel, docteur de la même Faculté, tous deux de la maison royale de Navarre, Paris, 1772.*
- Recherches historiques sur la noblesse des citoyens honorés de Perpignan et de Barcelone connus sous le nom de citoyens nobles, pour servir de suite au Traité de la noblesse de la Roque, vol. I i II, Paris, 1776.*
- Continuation du livre des recherches historiques sur la Noblesse des citoyens Majeurs de Perpignan et de Barcelone... Première et deuxième parties... précédées d'une table et d'un glossaire et suivi de: «pièces extraites des Bureaux du Conseil Suprême de Castille, des registres du Tribunal de la Rote Romaine et des Archives de l'ordre de Malte»..., s. l., s. d.*

